

## Koliko zajedništva treba demokracija?

DARKO POLŠEK\*

### Sažetak

Autor reinterpreтира spor između komunitarista i liberala kao spor oko poželjnih razmjera utjecaja države u novim istočnoeuropskim demokracijama. Komunitarizam, koji naglašava zajedništvo, predstavlja demokratski nadomjestak za kolektivizam, koji ima dugu tradiciju u istočnoj Europi. Suvremena zbivanja u istočnoj Europi pokazuju da nedostaju preduvjeti za demokratsko zajedništvo, te stoga komunitarističke ideje u sebi sadrže stanovitu opasnost. Autor smatra da je najbolja alternativa kolektivističkoj i komunitarističkoj opasnosti u istočnoj Europi klasični utilitarni, tj. ekonomski liberalizam. Klasični liberalizam najbolji je put za ostvarenje ekonomskog napretka, a time i demokracije.

*U ekonomici kao znanosti najzanimljivije je i najvažnije to da gotovo sve što je istinito za pojedinca nije istinito za društvo, a gotovo sve što je istinito za društvo općenito nije istinito za pojedinca.*

M. Friedman

### I.

Pitanje, koliko je zajedništva potrebno za demokraciju, u središte filozofske i političke pozornosti stavlja temeljnu opreku komunitarizma i liberalizma. Pokušat ću dokazati da je to pitanje sukladno pitanju — koliko jaka treba biti država ili, točnije, koliko poreza treba ubirati država. Mislim da u sporu između liberalizma i komunitarizma odgovor na ta dva pitanja ide istim putem i da se rješavanje problema "kvantitete zajedništva" najpouzdanije i najpravednije može riješiti pomoću ideološke *cost-benefit* analize.

Klasični lockeovski liberalizam tvrdi da je za funkcioniranje demokracije dovoljan i nužan temelj uspostava državnog aparata koji će garantirati slobodu izražavanja, reprezentiranja i vlasništva. Tom pravnom trojstvu s vre-

\*Darko Polšek, znanstveni suradnik na Institutu za primijenjena društvena istraživanja u Zagrebu.

menom su dodani amandmani s formulacijama drugih prava građana i čovjeka. Suvremeni, rawlsovski liberalizam<sup>1</sup> aksiome teorije društvenoga ugovora oblikuje pomoću dva načela: pomoću *načela jednakosti*, koje djeluje svim pojedincima jednaka prava i dužnosti, i pomoću *načela razlike* koje kaže da su sve socijalne i ekonomske razlike pravedne samo ako se kompenziraju deprivilegiranim članovima društva. U oba se slučaja smatra da su postavljena načela dovoljna za funkcioniranje pravednoga društva.

Komunitarizam, naprotiv, tvrdi da su liberalna načela isuviše formalna, te da nisu dovoljna za funkcioniranje demokracije, tj. za "dobro društvo". Prema komunitarizmu, osim formalnih načela, dobro društvo, odnosno pojedinci u njemu moraju zadovoljavati i neke druge uvjete. Charles Taylor<sup>2</sup> u svojem članku "Wieviel Gemeinschaft braucht die Demokratie" navodi tri dodatna uvjeta koji formalnim zahtjevima liberalizma daju konkretnu etičku i moralnu supstanciju. To su: 1) osjećaj jedinstva i zajedništva ljudi koji predstavljaju političko tijelo koje se reprezentira u demokraciji; 2) aktivna participacija u političkim odlukama i korigiranje vlasti pomoću inicijativa u civilnom društvu; 3) uzajamno poštovanje građana. Taylor, kao četvrto obilježje, dodaje opasnosti koje dobrome društvu prijete od socijalizma i kapitalizma.

Obje strane u sporu slažu se da su liberalna načela nužna. Sporan je, međutim, sadržajni "suvišak" za koji komunitarci smatraju da je potreban kako bi demokracija mogla funkcionirati.

Premda bi se moglo misliti da je zbog toga teret dokaza na strani komunitaraca, pokazalo se da liberali moraju preuzeti inicijativu kako bi dokazali da je uvećanje opsega pretpostavki za demokraciju, tako karakteristično za komunitarce, ne samo teorijski već i praktički štetno. To je u svakom slučaju teza koju ću ja zastupati.

U ovome članku želim, dakle, pokazati da je teorijski teret koji nastaje povećanjem teorijskih pretpostavki za funkcioniranje demokracije identičan političkom, a posebno ekonomskom teretu koji se stavlja na leđa konkretnim političkim zajednicama, te da povećanje pretpostavki i tereta može ugroziti (a vrlo često i ugrožava) liberalistički minimum i, što je puno opasnije, samu demokraciju. Drugim riječima, tvrdim da povećanje političkih zahtjeva koji se postavljaju zajednici ima ekonomsku cijenu jer najčešće predstavlja ekonomski trošak. Što ima više političkih zahtjeva, to je izdatak za članove društva veći, pa je i potencijalna opasnost za demokraciju veća jer taj trošak povratno utječe na životnost jedne zajednice.

Drugim riječima, zastupat ću klasično liberalističko načelo "o državi kao nužnome zlu, ili kako to komunitarci često kažu "ekonomski model", i tvrditi (barem to) da je u Istočnoj Europi državni minimalizam ili klasični liberalizam jedina opravdana politička doktrina, želi li se Istočna Europa priključiti civiliziranome svijetu.

<sup>1</sup>Rawls, John, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1972.

<sup>2</sup>Taylor, Charles, "Wieviel Gemeinschaft braucht die Demokratie", *Transit*, 5, 1992/3.

## II.

Jedan dio argumentacije protiv Taylorova viška pretpostavki za demokraciju pružio je Jerzy Szacki, u svome članku "Aus einem fernen Land. Kommentar zu Charles Taylor"<sup>3</sup>. Premda se slaže da je za živu demokraciju potreban osjećaj moralnog jedinstva i državno osiguranje razvoja neograničenih mogućnosti partikularnih interesa, Szacki, kao čovjek s dugogodišnjim iskustvom realnog socijalizma prirodno reagira na Taylorov zahtjev za ograničenjem tržišta. Preispitujući Taylorove pretpostavke za funkcioniranje demokracije, Szacki se pita na koji način postići jedinstvo (prvu Taylorovu vrijednost) koje ne bi bilo prisilno:

*"Budući da se stanje o kojemu govorimo ne može 'iznuditi', postavlja se pitanje jesmo li uopće u stanju oblikovati bilo kakav realistični program za ostvarenje pretpostavki za živu demokraciju, ili smo od početka osuđeni na poziciju promatrača, koji takve pretpostavke rekonstruira tek ex post, tako da u biti ne možemo reći kako se one proizvode tamo gdje ih očito nema. To me dovodi do očajja, jer što mi znači objašnjenje da američka demokracija nije loša, ako ne mogu reći što treba poduzeti kako bi nastala demokracija u Poljskoj, Rumunjskoj, Turskoj, Nigeriji ili Čileu?" (Szacki, op. cit., str. 23-24.)*

Szacki kritizira svaku navedenu Taylorovu vrijednost iz perspektive Istočne Europe koja očajnički traži model koji bi trebalo kopirati. Što se tiče zahtjeva jedinstva, Szacki dodaje:

*"Nažalost, iz anglosaskog iskustva ne može se za Istočnu Europu izvući ništa više doli jedna tužna spoznaja, naime da Istočna Europa ne raspolaže takvim iskustvom. Jer jedinstvo uvjeta demokracije znači ... da neko živo, demokratsko zajedništvo mora imati ne samo sadašnjost nego i prošlost..." (op. cit., str. 26.)*

Što se tiče participacije, Taylor spominje dva pola participacije u "starim demokracijama", "demokratske gerilske ratove" i "single issue kampanje", pa Szacki konstatira da je sam izbor "polova" participacije razlog za brigu. On s ironijom pita jesu li to oblici participacije koji bi mogli pomoći Istočnoj Europi.

*"Vjera u mogućnost svrsishodnog djelovanja čini mi se ključnom... ona ima prednost. Taylor je stoga u pravu kada piše da građansko dostojanstvo pretpostavlja efikasnost. Čini se da upravo taj osjećaj efikasnosti najviše nedostaje novim demokracijama." (op. cit., str. 27.)*

I zahtjev za međusobnim uvažavanjem građana Szacki, zajedno s Taylorom, svodi na ekonomski motiv. S jedne je strane međusobno uvažavanje samorazumljivo, ali Taylorova je poanta da to uvažavanje mora biti sastavni dio ekonomske solidarnosti u državi blagostanja. Szacki osporava Taylorovu pretpostavku da je država blagostanja veliki doseg modernih demokracija i tvrdi da država blagostanja sa sobom nosi i svojstvene

<sup>3</sup>Szacki, Jerzy, "Aus einem fernen Land. Kommentar zu Charles Taylor". *Transit*, 5, 1992/3. vidi također i njegov članak "Polish Democracy: Dreams and Reality", u *Social research*, vol. 58, No. 4, 1991.

probleme. Ali ključ cijele rasprave, kao i moga današnjeg članka, leži u Szackijevu sljedećem pitanju:

*"Kao građaninu nekoć komunističke zemlje, u kojoj se država blagostanja nikada nije izgradila, u kojoj je komunistička država bila upravo njezina karikatura, postavljam jedan sasvim drukčiji problem: je li najveća moguća jednakost građana, koja se ostvaruje pomoću određenih pretpostavki, doista u interesu razvoja demokracije... Razumije se po sebi da pri tome mislim na ekonomsku jednakost i nejednakost, ali isuviše dobro znamo kakve to posljedice ima za druga područja međuljudskog ophođenja. Može li stoga zapadnjački model države blagostanja pri izgradnji demokracije, na neki način biti koristan siromašnim zemljama? Bojim se da ne puno." (op. cit., str. 28)*

Naposljetku, u kritici Taylorove kritike kapitalizma i socijalizma, Szacki je s pravom posebno oštar. Ne postoji nikakva sredina, nikakav treći put između kapitalizma i socijalizma. Jasno je da je kapitalizam bolji sustav i jedino što nam preostaje jest da pomoću prvoga puta popravimo štete koje je napravio drugi put. Možda je u kapitalizmu potrebna drukčija preraspodjela dobara, ali *"ja bih rado razotkrio one iluzije i ukrase (države blagostanja) kojih se drže još uvijek mnogi zapadnjački intelektualci..."* (op. cit., str. 29) i zaključuje da ga je cijeli Taylorov esej razočarao, jer njegove analize uvjeta za život demokracije ne daju nikakve praktične poticaje za njezino ostvarenje. Posebno je jasna sljedeća Szackijeva poanta: rasprava o utemeljenju dobre demokracije i o njezinu postizanju mora po prirodi biti ekonomska, ili barem uzimati u obzir ekonomske argumente kao temelj za raspravu o "dobroj demokraciji".

Definiramo li komunitarizam kao doktrinu koja se zalaže za "dodatne uvjete" funkcioniranja demokracije (osim formalno-liberalnih), onda se Szackijeva analiza Taylorovih "dodatnih preduvjeta" za demokraciju može protegnuti na kritiku komunitarizma općenito.

Unatoč jasnoći i, po mome sudu, točnosti Szackijeve poante, pitanje — je li jednakost građana u interesu razvoja demokracije ostalo je bez odgovora. Čini se da se Szacki prestrašio vlastitog mišljenja.

### III.

Szacki je dobro pokazao kako je glavni Taylorov nedostatak što se njegove vrijednosti ne mogu jednostavno pretvoriti u metode ostvarenja dobre demokracije i kako Taylor zanemaruje "financijske" analize, bez kojih je provedba njegovih preporuka također ništavna. Središnji dio naše analize moramo, dakle, posvetiti problemu financiranja države.

1. Uz Szackijeve primjedbe na Taylorov račun, daljnji korak u dokazu o vrijednosti liberalizma u raspravi s komunitarcima mora se dakle sastojati u dokazu da vrijednosti što ih komunitarci zahtijevaju od dobre demokracije predstavljaju (dodatni) trošak. Mogu li, dakle, osjećaj zajedništva, participacija i uzajamno poštovanje građana predstavljati "dodatni trošak" za zajednicu?

Po sebi to ne mora biti tako. Ali, zamislimo li kako se navedene vrijednosti u praksi ostvaruju, onda je odgovor apsolutno pozitivan. Taylor,

primjerice, spominje škole kao medij kojim će se širiti i pronositi ideja ili osjećaj zajedništva. Taj ideološki sadržaj, kojem će se djeca morati poučiti, ići će tada (vremenski, a to znači i novčano) na uštrb znanja. Građani bivših komunističkih zemalja s iskustvom stvaranja i trošenja velikih budžeta za razne ideološke komisije posebno su osjetljivi na ideološke pouke za koje se zna da se financiraju iz džepova građana. Szacki je i tu s pravom skeptičan prema metodama ostvarenja jedinstva i akcije. Mogli bismo reći da svaka državna akcija ili akcija zajednice koja nadilazi minimum formalne demokracije iziskuje dodatan trud, a to znači i dodatan novac.

Sumnjam, međutim, da će ovaj protu-ideološki argument ikoga uvjeriti u pogrešnost komunitarizma. Zato Taylorov zahtjev za uzajamnim poštovanjem građana treba pojačati (posve u duhu njegove filozofije) tako da ga tumačimo kao potrebu za društvenom kontrolom jednakosti građana, a njegov zahtjev za participacijom kao potrebu za društvenom solidarnošću. Interpretiramo li Taylorov zahtjev poštovanja kao zahtjev društvene kontrole jednakosti, a zahtjev participacije kao društvenu potrebu za solidarnošću, spor komunitarizma i liberalizma postaje vrlo žestok.

2. Evo zašto. Liberal nije osoba koja će se posebno opirati jednakosti građana (štoviše, ako se radi o sferi prava, on će izrazito poštovati jednakost svih građana pred zakonom) ili međusobnoj solidarnosti. Neki liberali<sup>4</sup> smatraju da bi liberal uvijek trebao obraćati pažnju na sva tri ideala francuske revolucije (jednakost, bratstvo i sloboda). Ali ekonomisti nas uvjeravaju: nema besplatnoga ručka. U uvjetima ograničenih resursa nije moguće imati ekonomski rast i punu zaposlenost. Nije moguće rušiti inflaciju i smanjivati produktivnost. To su nesumnjive ekonomske zakonitosti koje bitno utječu na društveni život. Nije moguće ubirati viši porez bez posljedica na investicijsku politiku. Drugim riječima, političke posljedice izabrane ideologije, izabranog prioriteta, ideala (slobode, jednakosti i solidarnosti) izravno utječu na ekonomsko stanje.

Kod Friedricha von Hayeka<sup>5</sup> ta raspodjela ideala francuske revolucije izgleda ovako:



<sup>4</sup>Dworkin, Ronald, "Freiheit, Gleichheit und Gemeinschaft", u: Krzysztof Michalski (Hrsg.), *Die liberale Gesellschaft*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1993.

<sup>5</sup>Hayek, Friedrich von, *The Constitution of Liberty*, Routledge & Keagan Paul, London, 1960.

Svaka stranica "ideološkoga trokuta" ima svoju duljinu i elastičnost. Natežemo li jedan vrh, druga dva će se približavati. Hayek taj trokut koristi kako bi pokazao razlike među ideologijama, ali taj trokut možemo, također, iskoristiti kako bismo pokazali da svaka ideologija ima i svoju internu idološku, i eksternu financijsku cijenu. Nije moguće zadovoljiti sva načela odjednom. Što se izabere jača ideološka opcija, to će se ideal na suprotnoj strani trokuta manje ispunjavati.

3. Napokon, potrebno je barem skicirati ekonomsku računicu. Premda po struci nisam ekonomist, dopustite mi zbog obostrane koristi da rabim pojednostavljene ekonomske sheme, kako bih potkrijepio, barem jedan dio, svoje politološke teze o nužnosti klasičnoga liberalizma u Istočnoj Europi.

Teorija društvenoga ugovora, konstrukcija početnoga stanja, ima i svoj ekonomski dio. Nema razloga da prilikom konstruiranja dobrog društva (inače tipične odlike komunitaraca) ne konstruiramo i početni razvoj nejednakosti u tome istom društvu. Empirijski, nije potrebno ići daleko kako bismo pronašli analogon. On je gotovo pred nama.

Pretpostavimo da je komunizam građanima u naslijeđe ostavio relativno jednake uštedevine<sup>6</sup>. Pretpostavimo da građani Istočne Europe na startu novoga sustava, s početkom razvoja kapitalizma u njihovim zemljama, mogu započeti s istim, ma kako malim ulozima. Pretpostavimo da imaju na raspolaganju 10 novčanih jedinica i da mogu birati hoće li to svoje vlasništvo štedjeti, uložiti u svoj posao, ili pak dati državi da njime raspolaže, kako bi od države kasnije imali pravo tražiti zaštitu svog vlasništva ili drugih svojih prava. Ili, gledajući sa strane vlasti: vlast može uvesti poreze na štedne uloge, nekretnine, ili povisiti poreze na promet. Ona može uzimati velike ili male poreze na osnovne uloge. Taj osnovni izbor, uz neke druge političke činitelje, bitno će odrediti sudbinu ovog dijela kontinenta. Navedena skica sa 10 stvarnih ili zamišljenih talira koje možete uložiti u privredni pogon, ili koje vam država može uzeti, može se izraziti i sljedećim ekonomskim zakonom: što više poreza izvlačite iz prometa ili nekretnina, to će privreda više stagnirati. Sljedeća premisa je: što više privreda stagnira, to manje socijalnih usluga može pružiti. Iz čega izvlačimo konkluziju: što se više poreza ubire, to će država dugoročno manje socijalnih usluga moći pružiti.

Da bismo potkrijepili važnost ove teme i veličinu razlika u važnosti tog problema za Istočnu i Zapadnu Europu, ilustracije radi, pretpostavimo da je u Njemačkoj i Hrvatskoj porezna stopa identična, recimo 30%. Nacionalni dohodak po glavi stanovnika u razmjeru je 10 : 1 mjesečno, pa ćemo baratati s osnovicom 100 za Nijemce i 10 za Hrvate. Svaki Nijemac dat će svojoj državi mjesečno 30 jedinica, a svaki Hrvat svojoj 3. Pomnožimo li tu masu s brojem Nijemaca i Hrvata dobivamo sljedeće brojeve: 2.4 milijarde za Njemačku i 12 milijuna za Hrvatsku. Već ovaj nerazmjer stvoren samo u tijeku jednoga mjeseca govori o razlici u socijalnoj moći pojedinih zemalja, u razlici sposobnosti stvaranja i financiranja

<sup>6</sup>Premda to empirijski nije točno, ipak se može reći da razmjeri ekonomske nejednakosti 1989. u istočnoj Europi nisu bili tako veliki kao primjerice u Južnoj i Sjevernoj Americi ili južnoj Aziji te da je komunizam postigao jednakost u siromaštvu.

tercijarnih sektora ili čistoga rashoda. Cijena socijalnih usluga (rashoda) je naravno različita u navedene dvije zemlje, ali razmjer se nejednakosti za Hrvatsku nikako ne bi mogao popraviti.

Temeljni problem transformacije Istočne Europe (a po mome mišljenju isti problem vrijedi i na drugim dijelovima svijeta, premda je u razvijenim zemljama situacija puno složenija) podudara se s problemom liberalizam nasuprot komunitarizmu i glasi: od pretpostavljenih deset novčanih jedinica, koliko dati državi (u obliku osnovnog poreza) u ime njezinog garantiranja socijalnih prava.

Želimo li privredni oporavak, tj. pokrenuti interni privredni ciklus, onda u početnoj situaciji novac ne možemo uložiti u rashod, već ga treba ulagati u proizvodnju ili trgovinu, jer veća količina novca za državu, tj. sigurnost, podrazumijeva usporavanje ekonomskih ciklusa, tj. obrta kapitala; to pak znači, prema gornjem silogizmu, da će država, provodi li dugoročno inhibicijsku privrednu politiku, stanovnicima moći pružiti manje socijalnih usluga. Otperetimo li u toj početnoj situaciji početni kapital porezima, privatni obrt i cijeli ciklus bit će sporiji, masa će kapitala biti manja, pa će i masa koja će se odvajati za državu, tj. za socijalne izdatke dugoročno biti manja.

Mnogi intelektualci na Zapadu i na Istoku zanemaruju da bivše komunističke države i pojedinci u njima ne raspolažu masom novca koja bi se već u prvoj fazi ekonomskog oporavka mogla, odnosno smjela, uložiti u socijalne usluge. U tome leži bitna razlika između zemalja razvijenoga Zapada i zemalja istočne Europe, jer na temelju ostvarenih privrednih aktivnosti i normalnog privređivanja zemlje s razvijenim kapitalizmom u njih mogu ukalkulirati i izvjestan socijalni trošak (premda ni na Zapadu taj trošak ne smije ugrožavati razinu konkurentnosti nacionalne privrede na međunarodnome tržištu).

Siromašne države, poput bivših komunističkih zemalja, ne mogu svojim građanima pružiti sve one usluge što ih svojim građanima mogu pružiti razvijene zemlje. Komunitarizam je, između ostaloga, propao jer je uz puno lošiji ekonomski sustav pokušavao pružiti isti socijalni standard svojim građanima. Rezultat je vidljiv: ekonomska katastrofa, politički kaos, manjkave slobode i nedostatak bilo kakva zajedništva, osim možda na etničkom načelu. I zato komunitarizam za građane Istočne Europe ne može imati onaj šarm kakvoga ima na Zapadu (premda je i na Zapadu taj šarm vrlo dubiozan), on ne može pružiti čak niti ideološki nadomjestak za socijalnu sigurnost koju je pokušao ostvariti komunitarizam. Mnogi zaboravljaju da je jedan od bitnijih razloga, ako ne i jedini razlog, propasti komunitarizma bila državna rastrošnost. Zeleći zadovoljiti socijalnu pravdu, partijska je vrhuška stvarala velike nepravde, velike privredne poremećaje. Čini mi se da bi u slučaju ostvarenja komunitarističkih zahtjeva u istočnoj Europi mnogi doživjeli *deja vu*.<sup>7</sup>

<sup>7</sup>Na ovom mjestu nije naodmet spomenuti riječi utjecajnog politologa, savjetnika u Pentagonu, Edwarda Luttwaka, koji tvrdi da je komunitarizam puno opasniji od komunističkog neprijatelja iz dva razloga: "Komunitarizam ne poriče velike dosege demokratskog kapitalizma. On ih u potpunosti priznaje, čak ih koristi kao argument, kako bi onda mogao reći: Hvala što ste nas doveli do određene točke...

Mislim da bismo se sada mogli složiti kako u uvjetima siromaštva ljude ne valja opterećivati dodatnim porezima, premda se oni navodno ubiru upravo zbog njihove koristi.

Poteškoća je naravno mogu li se siromašnom stanovništvu istočne Europe oduzeti usluge koje su godinama dobivali od države, a da se ne naruši demokracija. Zbog dugoročnih socijalnih prava koje je komunizam barem djelomično ispunjavao, empirijski, logika monetarizma i *laissez-fairca* u istočnoj Europi nema mnogo šansi za opstanak. Trenutačno ukidanje socijalnih prava izazvalo bi pravu revoluciju. Ali postupno (i u tome stupnjevanju vidim značaj spora liberala i komunitaraca) ljudima u istočnoj Europi treba ukazati na prednosti koje bi sa sobom donijele privatne škole, privatna osiguravajuća društva za zdravstveno i socijalno osiguranje, jednom riječju tržište bez postojećih monopola. I ako se nekome to smanjenje države bude činilo bolnim, treba se sjetiti Friedmanova navoda<sup>8</sup>: "U ekonomici kao znanosti najzanimljivije je i najvažnije to da gotovo sve što je istinito za pojedinca nije istinito za društvo, a gotovo sve što je istinito za društvo općenito nije istinito za pojedinca."

Napokon, ne smijemo zaboraviti da ideologija liberalizma ne ističe važnost ekonomije i slobodne trgovine zbog njih samih, već zbog slobode koju pruža dobar privredni sustav. I doista, rijetki su primjeri kojima bismo mogli oslabljivati vrlo jaku korelaciju jačine privrednog sistema i stupnja slobode u nekoj zemlji<sup>9</sup>. Gotovo najjači dokaz u prilog ekonomskom liberalizmu jest tvrdnja da u slobodnim zemljama, zemljama razvijena kapitalizma, progonjeni i potlačeni stanovnici neslobodnoga svijeta najlakše mogu pronaći novi izvor svoje egzistencije i novo utočište svoje slobode. I zato mi dopustite da završim riječima ekonomista čija je filozofija, premda pobjednička, postala omražena mnogim društvenim slojevima na Zapadu:

*"Srž filozofije liberalizma jest vjera u dostojanstvo pojedinca, u njegovu slobodu da do maksimuma iskoristi svoje sposobnosti i mogućnosti, prema vlastitu izboru ali pod jedinim uvjetom da time ne narušava slobodu drugih da to isto čine. Ovo podrazumijeva vjeru u jednakost ljudi u jednom smislu, i u njihovu nejednakost u drugom. Svaki čovjek ima jednako pravo na slobodu. To je važno i temeljno pravo upravo zato što su ljudi različiti, zato što će ljudska bića svoju slobodu koristiti na različite načine, kako bi u tom procesu pridonosili općoj kulturi ljudske zajednice u kojoj žive. Liberal će stoga oštro lučiti između jednakosti mogućnosti i materijalne jednakosti, ili jednakosti ishoda... On će možda odobriti državnu akciju usmjerenu prema ublažavanju siromaštva kao djelotvorniji način kojim*

Sada je dovoljno. " Ali posebno zato za razliku od komunizma, komunitarizam ne predstavlja dušu neke druge nacije. Vidi: Otto Kallscheuer, "Individuum, Gemeinschaft und die Seele Amerikas", *Transit*, 5, 1992.

<sup>8</sup>Friedman, Milton, "Obrana kvantitativne teorije novca", u: P. Samuelson, *Ekonomska čitanka*, Zagreb, 1975., str. 190.

<sup>9</sup>Vidi nove komentare uz poznatu tezu Scymoura Lipseta o povezanosti ekonomije i političkih sloboda u: Seymour Martin Lipset et al., "A comparative analysis of the social requisites of democracy", *International Social Science Journal*, vol. 136, 1993.



*najveći dio ljudske zajednice postiže zajednički cilj. On će to uraditi, međutim, sa žaljenjem, s obzirom na činjenicu da je dobrovoljnu akciju zamijenila prisilna. Do ovog stupnja ići će i egalitarac. No on hoće ići i dalje. On će braniti pravo da se jednima uzima kako bi se dalo drugima, ali ne kao djelotvornije sredstvo, kojim "neki" mogu postići željeni cilj, nego u ime "pravde". U ovoj točki jednakost dolazi u oštar konflikt sa slobodom; mora se birati. Ne može se biti egalitarac u ovom smislu, i liberal.<sup>10</sup>*

Ukratko, dobar ekonomski, a to znači liberalni temelj, može pružiti, a najvjerojatnije najčešće pruža, maksimum slobode. To bi moralo pogotovo vrijediti za nulti stupanj u kojemu se nalaze društva istočne Europe, društva koja su preskočila kariku kapitalizma, da bi joj se sa polstoljetnim zakašnjenjem vratila, na ono prvobitno stanje, stanje koje su razvijene demokracije imale oko 1750. ili možda 1920. godine. U postojećim uvjetima on može donijeti velike rizike, zato je najbolji način ostvarivanja klasičnih liberalnih ideala u Istočnoj Europi kontinuirano smanjenje budžeta i snižavanje porezne stope.

<sup>10</sup>Friedman, Milton, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, 1962., p. 195., hrvatski prijevod *Kapitalizam i sloboda*, Globus i Školska knjiga, Zagreb, 1992, prijevod Igor Gostl, str. 201—202.

Darko Polšek

*HOW MUCH COMMUNALITY A DEMOCRACY NEEDS?*

*Summary*

The author reinterprets the conflict between communitarians and liberals as a disagreement about the desirable scope of influence of the state in the new east-european democracies. Communitarianism, which emphasizes unity, is a democratic substitute for collectivism which has had a long tradition in Eastern Europe. Recent developments in Eastern Europe show that there are no preconditions for democratic communalism which means that communitarian concepts contain an element of danger. The author thinks that the best alternative to the collectivist and communitarian danger in Eastern Europe is the classical utilitarian i.e. economic liberalism. Classical liberalism is the best venue for ensuring economic progress and with it, democracy.